

Een gruwel in Gods ogen

Ook de islam kent beeldenstormen

De Beeldenstorm in de Nederlanden in 1566 is niet uniek in de geschiedenis. Binnen de islam heeft een dergelijk proces zelfs meerdere malen plaatsgevonden vanuit identieke motieven. De vernietiging door IS van alle beelden die niet stroken met hun religieuze opvattingen is daar het laatste voorbeeld van.

Sabry Emam is docent Arabische taal en geschiedenis.

De Beeldenstorm in de Nederlanden was een actie van calvinisten 'die zich wilden verzekeren van locaties voor prediking en eredienst, gezuiverd van altaren en beelden'.¹ Op verschillende plekken stonden deze beeldenstormers onder leiding van een predikant die soms persoonlijk deelnam aan de vernielingen. De verering van beelden werd door hen beschouwd als afgoderij. In de Heidelberger Catechismus staat daarover te lezen: 'Wij moeten niet wijzer zijn dan God, dewelke Zijne Christenen niet door stomme beelden, maar door de levende verkondiging van Zijn Woord wil onderwezen hebben.'² Het 'religieuze' doel van de Beeldenstorm was kortom het zuiveren van de kerken, kapellen, abdijen en kloosters van afgodsbeelden, 'een gruwel in Gods ogen'. De calvinisten wilden die godshuizen geschikt maken voor de uitoefening van hun hervormde versie van het christendom. Daarnaast verlangden ze naar de terugkeer van de tijd waarin volgens hen beelden en priesters als tussenpersonen tussen God en gelovigen niet aanwezig waren.

Beeld als bemiddelaar

Ook in het Midden-Oosten vonden verschillende beeldenstormen plaats. De eerste werd persoonlijk door Mohammed in gang gezet. Toen de profeet omstreeks 630 Mekka overde, was een van zijn eerste acties het vernietigen van honderden godenbeelden rondom de Kaäba. De bewoners van Arabië waren op dat moment nog grotendeels polytheïstisch. Bovendien geloofden ze dat hun goden niet rechtstreeks te benaderen waren, maar alleen via een 'lage god' in de vorm van een beeld als bemiddelaar. Mohammed wilde benadrukken dat er maar één god is en vernietigde daarom de beelden, waarmee hij tevens afrekende met Mekka als centrum van het oude polytheïstische geloof. Voor Mekka vormde die eerste beeldenstorm een grote economische klap. Het was van oudsher een handelsstad, maar er kwam ook veel geld binnen doordat mensen speciaal naar de stad reisden om daar hun goden te vereren. Mekka verloor door de beeldenstorm dan ook een groot deel van haar inkomsten. Later heeft Mekka haar plek als religieus ►

¹ Zie J. Eijnatten en F. van Lieburg.

² Zie vertaling van J. Scheerder.

‘Mohammed wilde benadrukken dat er maar één god is en vernietigde daarom de beelden, waarmee hij tevens afrekende met Mekka als centrum van het oude polytheïstische geloof’

Een Amerikaanse soldaat filmt de ingang van het Assyrische paleiscomplex in Nimrud in Irak in 2008. De archeologische opgraving is inmiddels voor een groot deel verwoest door IS. Het paleis is met de grond gelijk gemaakt en de beelden zijn kapotgeslagen. Foto: Staff Sgt. JoAnn Makinano, US Army.

Op deze Turkse wandtegel uit de zeventiende eeuw is de Kaäba afgebeeld, met in het Arabisch de aansporing om een pelgrimstocht naar Mekka te maken. The Walters Art Museum, Baltimore, VS.

middelpunt weer terug ingenomen, nu als middelpunt van de islamitische monotheïstische wereldgemeenschap.

'Islam bevrijden'

Een tweede grote beeldenstorm binnen de islam werd geïnitieerd door het wahabisme in de achttiende eeuw. Deze stroming wilde – net als de reformatische krachten binnen het christendom in de zestiende eeuw – de godsdienst weer terugbrengen naar de basis. De oprichter van deze stroming is Mohammed ibn Abd al-Wahab (1703-1792). Hij baseerde zijn leer op ideologische uitgangspunten die hun basis hebben in de tradities van de geleerde Ibn Taymiya (1263-1328) die een terugkeer naar de islam uit de eerste eeuw predikte. Ibn Abd al-Wahab zag zichzelf als een hervormer. Hij wilde de islam 'bevrijden' van corruptie en alles wat hij vond afwijken van de beginperiode. Maar vooral wilde hij een antwoord geven op de vraag: waardoor is de glorie van de islam verdwenen? Waardoor is de tijd verdwenen van de grote veroveringen in de naam van de ene god, het streven naar één grote islamitische samenleving, de Umma?

Dat kwam volgens Abd al-Wahab onder andere doordat moslims aan afgoderij deden – en daarmee afweken van het rechte pad. In de eeuwen na het overlijden van de profeet en zijn metgezellen zochten moslims volgens hem steun en zegeningen bij de graven van heilige mensen, bij stenen die de eerste generatie moslims ooit had aangeraakt, bij bomen waaronder die eerste generatie moslims ooit had gezeten.

Zelfdiscipline

Om de islam in al zijn glorie te laten herrijzen moesten moslims zich weer gaan richten op de 'jihad' – te vertalen als 'de inspanning gericht op het bereiken van een doel' –, een centraal begrip binnen het wahabisme. Het concept *jihad* kent twee dimensies die zich kort laten samenvatten als streven naar territoriale expansie (de zogenaamde *jihad kabier*) en streven naar zelfdiscipline (de *jihad akbar*). De *jihad kabier* richt zich op de expansie van de *umat*, de islamitische gemeenschap door veroveringen zoals in de tijd van de profeet en zijn eerste opvolgers. De *jihad akbar* richt zich op zelfdiscipline om God te eren. Juist die zelfdiscipline wordt 'de grote inspanning' genoemd omdat

het in de islamitische tradities de zelfdiscipline is die aan de basis staat van de expansiedrift. De wahabieten beschouwden alle moslims die afweken van hun leer als ketters. Om Allah op de juiste manier te eren, moest je je volgens hen keren tegen alle innovaties die niet aanwezig waren tijdens de eerste periode onder profeet Mohammed. De wahabieten richtten hun pijlen daarbij in eerste instantie op de soefi's en de sjiieten. Deze twee stromingen waren er volgens hen de oorzaak van dat moslims afdaalden van het pad van de eenheid van God. Zo verkondigden de soefi's dat je één kon worden met God door je ziel te zuiveren en verkondigden de sjiieten dat de imams onfeilbaar waren.

Beide overtuigingen waren onacceptabel voor de wahabieten. Maar ook bepaalde eerder genoemde gebruiken onder soennitische moslims werden als ketters beschouwd: heiligenverering, het bezoeken van graven en beelden, het zoeken naar steun en zegeningen bij die beelden en het bouwen van heiligenmonumenten. Zelfs het vieren van de geboortedag van de profeet Mohammed en het daarbij horende bezoek aan zijn graf waren volgens de wahabieten een ketters bedenkensel – hoewel de meeste moslims deze dag nog steeds herdenken. De kritiek van de wahabieten op de toenmalige beleving van de islam was dus niet alleen gericht tegen ongelovigen (waarbij geappelleerd werd aan de *jihad kabier*, de territoriale expansiedrift), maar ook en vooral tegen moslims die volgens hen een afwijkende weg kozen (waarbij geappelleerd werd aan de *jihad akbar*, de zelfdiscipline).

Tweede beeldenstorm

Om de mensen tegen zichzelf te beschermen en hen de mogelijkheid te geven terug te keren tot de 'pure' islam en dus om hun *jihad akbar* te

De wahabieten beschouwen soefi's als moslims die afwijken van het rechte pad. Afbeelding van Jalal Al-Din Rumi (vaak kortweg Rumi genoemd), soefi mysticus en stichter van de orde van de Dansende Derwisjen, rechts in de tuin met zijn discipel Husam Chelebi. In het paleis wacht een gezelschap op de twee. Folio uit een zestiende-eeuws manuscript over het leven en de wonderen van Rumi. Bagdad, Irak, zestiende eeuw. Pierpont Morgan Library, New York.

sterken, was volgens de wahabieten een beeldenstorm nodig. Ibn Abd al-Wahab wilde met deze acties teruggaan naar de islam in zijn 'originele vorm' gebaseerd op de Koran en de Soenna (tradities van de profeet). Onder de leiding van Abd al-Wahab vond daarom een tweede beeldenstorm binnen de islam plaats, de 'wahabi-beeldenstorm'. De vergelijking tussen deze beeldenstorm en die van 1566 in de Nederlanden is opvallend. Ook hier ging het de beeldenstormers om het vernietigen van monumenten en beelden. En ook hier werden zij aangespoord door religieuze leiders.

In 1744 ging Ibn Abd al-Wahab samenwerken met Mohammed ibn Saud (de latere stichter van de staat Saudi-Arabië). Het wahabisme heeft zo mede de staat Saudi-Arabië gevormd tot wat die nu is: een politiek bestel waarbinnen de invloed van de religieuze stroming van het wahabisme nog steeds sterk aanwezig is.

Jihadbruiden

Ook IS baseert zich zeer sterk op de wahabitische leer. Dat verklaart bijvoorbeeld het gedrag van haar aanhangers tegenover alle andere religieuze groeperingen die zij kwalificeren als ketters. Die ketters mogen vervolgens in het kader van de jihad kabier gedood worden als ze geen berouw tonen en terugkeren naar wat de wahabieten het rechte pad beschouwen. Een geboren moslim die zijn geloof verlaat of van ketterij beschuldigd wordt en dus zijn jihad akbar verloochent, verdient in de ogen van wahabieten de doodstraf als hij of zij geen berouw toont. Dit verklaart het onthoofden van tegenstanders omdat dat de straf is die ketters volgens de sharia mogen verwachten. Het verklaart tevens het fenomeen van de zogenaamde jihadbruiden die (tijdelijke) huwelijken sluiten met de strijders. Want ook dit is volgens de wahabitische leer gerechtvaardigd in het belang van de jihad

kabier. En het verklaart ook de derde beeldenstorm binnen de islam: de vernietiging door IS van alle voorwerpen die volgens hen niet met hun radicale visie van de islam stroken omdat die de jihad akbar in de weg zouden staan. Een visie die in het verleden binnen het christendom in andere bevoordingen gedeeld werd met de calvinisten in de zestiende-eeuwse Nederlanden. ■

Onder: In de Koran staat dat het verboden is om afgodsbeelden te laten zien. De interpretatie daarvan is dat er geen levende wezens worden afgebeeld. Detail van het plafond in de Sjeik Lutfallah moskee in Isfahan, Irak. Foto: Phillip Maiwald.

Literatuur

- C. Allen**, *God's Terrorists* (Londen 2006).
- J. Berkey**, *The Formation of Islam* (Cambridge 2003).
- J. van Eijnatten** en **F. van Liburg**, *Nederlandse religiegeschiedenis* (Hilversum 2006).
- J. Esposito**, *Islam, The Straight Path* (Oxford 2005).
- M. Hodgson**, *The Venture of Islam* (Londen 1974).
- H. Kaptein**, *De Beeldenstorm* (Hilversum 2002).
- I. Lapidus**, *A History of Islamic Societies* (Cambridge 2014).
- G. Mak** (e.a.), *Verleden van Nederland* (Amsterdam 2015).
- J. Scheerder**, *De Beeldenstorm* (Middelburg 2008).
- W. Shepard**, *Introducing Islam* (New York 2014).

